

Glossæ

iv / 2011

Tässä numerossa:

Puheenjohtajalta	3
<i>Elina Räsänen</i>	
Yhdistyksen toimintaa	4
John ”Eleanor” Rykener: Ihminen, tutkimuskohde, näytelmä	5
<i>Tom Linkinen</i>	
Birgitta-tutkijat koolla Tukholmassa	10
<i>Leena Enqvist</i>	
Kodikologian seminaari Uppsalassa	12
<i>Reima Välimäki, Meri Heinonen ja Marika Räsänen</i>	
Anders Andrén ja keskiajan arkeologia historiallisena arkeologiana	13
<i>Teemu Korpijärvi</i>	
Suomen keskiajan arkeologian seuran seminaari Hämeenlinnassa 18.11.2011	14
<i>Piia Lempiäinen</i>	
Keskiajan kynnyksellä Itämeren rannalla ja pohjoisessa	16
<i>Mervi Suhonen</i>	
Esinetutkimus nyt! Monitieteinen konferenssi 6.–7.10.2011	20
<i>Mervi Suhonen</i>	
Kirjaesittely: Normannien laivasto-operaatiot Välimerellä	21
<i>Teemu Korpijärvi</i>	
Uudelleenarvioitavana keskiajan koko kuva	22
<i>Mervi Suhonen</i>	
Jäseneksi	24

Glossa-lehti on Glossa ry:n jäsen- ja tiedotuslehti. Lehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Toimituskunta: Mervi Suhonen, Teemu Korpijärvi, Piia Lempiäinen, Lauri Leinonen. Verkkosivu ja aiemmin ilmestyneet numerot: www.glossa.fi/glossae

Latinankielinen sana *glossa* tarkoittaa kommenttia tai tulkintaa. Esimerkiksi keskiaikaisissa käsikirjoituksissa on *glossæ*, reunahuomautuksia. *Glossa*-lehdessä julkaistaan keskiajan tutkimukseen liittyviä pikkuartikkeleita, uutisia ja keskustelua.

Glossa ry. on monitieteinen keskiajan tutkimuksen seura.
Verkko-osoite: www.glossa.fi
Postiosoite: Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki
Tieteellinen verkkolehtemme Mirator: www.glossa.fi/mirator

Glossæ IV/2011
ISSN 1455-9153
Painomäärä: 120 kpl
Helsinki, Unigrafia 2011

HYVÄ GLOSSAN JÄSEN

KUTEN OLETTE HUOMANNEET, Glossaen ulkomuoto on kokenut muutoksen kuluvan vuoden aikana. Olemme hallituksessa tyytyväisiä sen uuteen kokoon, ulkonäköön ja luettavuuteen: yksittäiset jutut tulevat nyt helpommin esille. Lehden uusi ilme on yhteistyön hedelmä ja kiitos siitä kuuluu koko toimituskunnalle, mutta erityisesti sisällöstä vastaavalle päätoimittaja Mervi Suhoselle sekä uuden taiton suunnitellelle ja toteuttaneelle Lauri Leinoselle. Toivottavasti jäsenet sekä pitävät lehden uudesta muodosta että innostuvat kirjoittamaan lehteemme! Ensi vuonna Glossa saa uuden päätoimittajan.

Tätä kirjoittaessani Glossan syntymäpäiväseminaari on vielä edessäpäin. Innolla odotan tapaavani jäseniä koko Glossan 15-vuotisen historian ajalta. Yhdistyksen alkutaipaleista on tietoa myös verkkosivuillemme (Toiminta > Poimintoja yhdistyksen historiasta), josta käy ilmi myös tärkeä yksityiskohta: kuka keksi nimen Glossa? Oikea vastaus on Derek Fewster. Olemme kiitollisia, sillä nimi on ollut varsin toimiva!

Kuten yhdistyksen verkkosivuilla olevasta Jeanette Lindblomin kirjoituksesta käy hyvin ilmi, oli yliopistollisen opetuksen lisääminen keskiajasta yksi alkuaikojen tavoitteista. Tämä onkin kasvanut, vaikka toisaalta yliopistojen alati kurjistuva rahatilanne ei juuri tuntiope-
tusta suosi. Helsingin yliopistossa keskiajan

tutkimuksen 25 opintopisteen opintokokonaisuuteen on kuluvan lukukauden aikana kuitenkin kuulunut myös kontaktiopetusta muun muassa opintopiirin muodossa. Rose-Marie Peaken ja Leena Enqvistin vetämä ”Naishengellisyys myöhäisantiikista uuden ajan alkuun”-opintopiiri on keskiajan ”pitkän” hahmottamisen kautta avannut opiskelijoille niin murroksia kuin jatkuvuuksia naishengellisyydessä.

Kevätpuolella opintokokonaisuuden tarjontaan kuuluu Mia Korpiolan ja Sini Kankaan luentosarja seitsemästä kuolemansyynistä. Vuoden loppu voi joillekin tuoda tullessaan vaaran syllistyä niistä ainakin yhteen eli ylensyömiseen. Hieronymus Boschin tunnetussa ja muodoltaan poikkeuksellisessa, pyöreässä seitsemää kuolemansyntiä kuvavassa paneelimaalauksessa (n. 1480, Museo del Prado) tämä aihe on tuotu kaupunkilaiskotiin. Maalauksessa emäntä tuo uusia paitteja pöydän ääressä mässäävän isännän eteen ja lapsi saa pärjätä pottatuolinsa kanssa miten taitaa. Itse toivon voivani laiskotella siitä kuitenkaan syllisyyttä tuntematta!

Toivotan kaikille maltillista ja rauhallista juhlakautta. Tervetuloa osallistumaan Glossan toimintaan myös ensi vuonna!

Elina Räsänen

Glossan puheenjohtaja

*Glossa ry järjestää tammikuussa
Tampereella esitelmätilaisuuden*

*Elämää keskiajan
linnoissa ja kaupungeissa*

Ohjelma:

FM Hanna Karti:
Kruunun linna työyhteisönä 1500-luvun lopulla

FM Maija Ojala:
Käsityöläiset ja keskiajan yrittäjäkulttuuri

MOLEMMAT PUHUJAT ovat Tampereen yliopiston jatko-opiskelijoita. Karti valmistee väitöskirjaa Suomen linnojen käsityöläisistä ja palkollisista vuosina 1570–1600. Ojalan väitöskirjatyön aiheena ovat käsityöläisammattikunnat ja myöhäiskeskiajan yrittäjäkulttuuri Itämeren alueen kaupungeissa.

Tilaisuuden paikka ja aika ilmoitetaan sähköpostilistoilla ja Agricolan tapahtumakalenterissa.

Esitelmä- ja keskusteluilta on avoin kaikille ja maksuton. Tervetuloa!

DIES MEDIEVALES

2012

*Kirjat, kirjoittaminen ja
kirjallinen kulttuuri
keskiajan Euroopassa*

Turussa pe 26.10. – la 27.10.2012

DIES MEDIEVALES (DM) on kaikille keskiajasta kiinnostuneille avoin, joka toinen vuosi järjestettävä tiedetapahtuma. Osallistujat ovat yleensä pääasiassa kotimaasta, mutta ohjelmaan sisällytetään mahdollisuuksien mukaan myös ulkomaisten vierailijoiden esitelmää.

Esitelmätarjoukset pyydetään vuoden 2012 alussa, mistä lähetetään tarkemmat ohjeet tammikuussa. Tapahtumasta tiedotetaan keskeisillä keskiajan tutkimuksen sähköpostilistoilla ja verkkosivuilla, myös Glossa ry:n kautta

Lisätietoja:

Janne Harjula (janne.harjula@utu.fi),
Meri Heinonen (meri.heinonen@utu.fi),
Marko Lamberg (marko.lamberg@abo.fi)

*Glossa on nyt Facebookissa!
Käy katsomassa ja suosittele muillekin!*

JOHN ”ELEANOR” RYKENER: IHMINEN, TUTKIMUSKOHDE, NÄYTELMÄ

Tom Linkinen

”Olen Tom Linkinen, turkulainen keskiajan tutkija. Esityksemme aiheena on, kuten joku teistä ehkä tietääkin, myöhäiskeskiajan Englannissa eläneen John Rykenerin tarina, joka naiseksi pukeutuessaan käytti itsestään nimeä Eleanor.”

Näin alkaa keskiajan tutkimusta ja nukketatteria yhdistelevä *John – Eleanor*, joka sai ensi-iltansa helmikuussa 2011 osana kulttuuripääkaupunki -vuoden tarjontaa.

Opinnäytteestä esitykseksi

Olen, tosiaan, Tom Linkinen, turkulainen keskiajan tutkija. Reflektoin tässä jutussa omaa suhdettani John ”Eleanoriin” ja näytelmään sen toisena käsikirjoittajana ja esiintyjänä. Näytelmässäkin esiinnyn tavallaan itsenäni, kulttuurihistorioitsijana, luennoiden John ”Eleanor” Rykenerin tarinaa suhteessa myöhäiskeskiajan englantilaiseen kulttuuriin. Siinä luennointini on tietenkin osa näytelmää, joten se on sarja repliikkejä, joilla pitää olla tarkka sisältö, tarkat aloitukset ja lopetukset, ennalta mietityt pituudet, painotukset, hymyt ja kulmien kurtistukset, paikallaan olemiset ja liikkeet.

Olen oikeassa elämässä ollut luennoitsijana ja pienryhmien vetäjänä jo toistakymmentä vuotta yliopistolla ja muualla. Tiedän kokemuksesta, miten vain kerran sanottu Asia unohtuu kuulijoilta. Niinpä asia pitää kertoa

moneen kertaan. Mutta teatteriesityksessä on kyse kaikkien lavalla olevien asioiden vuorovaikutuksesta keskenään, jolloin paljoja sanoja pitääkin karsia, ja silti samalla sanoa Asia niin hyvin, että se asettuu osaksi katsojakokemusta.

Esitys rakentuu erilaisiksi dialogeiksi minun ja nukketatteritaiteilija Timo Väntsin kanssa. Me Timon kanssa teimme näytelmän käsikirjoituksen, josta koko työryhmämme sitten yhdessä ideoi esityksen. Ohjaaja Merja Pöyhönen, armoitettu ammattilainen, ohjasi hyvässä rytmissä etenevän, reilun tunnin mittaisen paketin, jossa sekä naurattaa että itkettää. Molempia on katsomoissa koettu, ja enpä tiedä, mikä teatterin katsojakokemuksena voisi olla noita kahta kokemusta tärkeämpää.

Omasta näkökulmastani katsoen ensin oli gradu, sitten esitelmä, sitten artikkeli, sitten joukko luentoja. Poimin John ”Eleanor” Rykenerin tapauksen mukaan graduuni, jonka kirjoitin sodomiasta myöhäiskeskiajan englantilaisessa kulttuurissa vuonna 1999. Minut houkuteltiin pitämään esitelmä Rykeneristä, kun ystäväni Anu Lahtinen puuhasi Turkuun Dies mediales -keskijantutkimuspäivät vuonna 2002. Muistan suomenkieliselle yleisölle pitämästäni englanninkielisestä esitelmästä lähinnä Turun linnan salin seinälle kauniisti heijastuneen piirtoheitinkuvan Rykener-oikeuspöytäkirjan tekstistä. Paikalla olleet tuskin muistavat tuotakaan. Minulta

kuitenkin pyydettiin aiheesta artikkeli Historialliseen aikakauskirjaan, ja totta kai kirjoitin. *Sukupuolinen vieras John "Eleanor" Rykener – naisena esiintynyt miesprostituoitu 1300-luvun Lontoossa* ilmestyi HAik 3/2004:ssä. Otsikko lupaa paljon, mutta sisältö on juuri niin varovainen kuin jatko-opiskelija vain voi olla. Myöhemmin käytin John "Eleanor" Rykeneriä useilla eri luennoilla yleisöä hereillä pitävänä anekdoottina.

Lopulta halusin pitää vielä yhden esitelmän Rykeneristä. Pidin sen asiantuntijoille queer-teoreettisessa seminaarissa Åbo Akademiassa syksyllä 2010. Yleensä, kun queer-teorian kentällä katsellaan menneisyyteen päin, halutaan menneisyyttä yleensä queerata eli pervouttaa. Halusin viedä seminaariin keskiajalta sellaiset terveiset, että hei, on sitä ennenkin elerty, keskiaika on pervo ilman pervouttamisiakin. Tuolloin näytelmähankeemme oli jo vireillä, joten esitelmä oli samalla jo tulevan teatteriesityksen mainos. Siksi tein itsestäni esitelmänpitäjän karikatyyrin, joka lukee katse papereihinsa liimaantuneena nopeasti, mitä ikinä paperissa lukee. Lisäksi näytin yleisölle kuvan oikeuspöytäkirjan tekstistä – tällä kertaa powerpointilla.

Kuulustelupöytäkirja

Kerroin kaiken, mitä John "Eleanor" Rykener oli kuulustelupöytäkirjan mukaan tunnustanut kuulusteluissa joulukuussa 1394: "Vuonna 1395 laaditun kuulustelupöytäkirjan mukaan:

Joulukuun 11. päivänä vuonna 1394 tuotiin Lontoon kaupunginoikeuteen tuomari John Fresshin eteen kuultaviksi herrat John Brisby Yorkin kreivikunnasta ja John Rykener, joka naisten vaatteisiin pukeutuneena kutsui itseään nimellä Eleanor. Heidät oli löydetty "erästä tallista" Soper's Lanella "tekemässä inhottavaa, ääneen sanomatonta ja häpeällistä syntiä". Ennen oikeudenkäyntiä pidetyssä

erillisessä kuulustelussa John Britby tunnusti puhutelleensa Rykeneriä luullen häntä naiseksi ja kysyneensä, voisiko hän "tehdä tuon himokkaan teon hänen kanssaan". Britbyn sanojen mukaan Rykener suostui, pyysi maksua, johon Britby suostui, ja he menivät yhdessä talliin "viemään asian loppuun". Rykener vahvisti omassa erillisessä tunnustuksessaan kaiken, mitä John Britby oli tunnustanut.

Rykener kertoi myös, miten eräs Anna, myös prostituoitu, oli opettanut hänelle tämän taidon. Ja hän tunnusti edelleen, kuinka eräs Elizabeth puki häntä naisten vaatteisiin ja otti mukaansa myös oman tyttärensä Alicen "harhauttamaan miehiä himokkuuksiin" asettaen tyttärensä miesten vuoteisiin yön pimeydessä, pitäen huolta tyttären poistumisesta aamuvarhaisella ja näyttäen sitten miehille Rykeneriä naiseksi pukeutuneena väittäen heidän maanneen hänen kanssaan. Koska naiseksi pukeutuneen miehen kanssa vietetty yö oli ilmeisesti naisen kanssa vietettyä yötä vakavampi rikkomus, Rykener tunnustuksensa mukaan siis harjoitti kiristysmielessä liiketoimintaa kumppaniensa Annan ja Elizabethin kanssa.

Sitten Rykener tunnusti erään kirkkohera Phillipin harjoittaneen seksiä hänen kanssaan. Teksti kertoo yksityiskohtaisesti, miten Rykener tunnustuksensa mukaan oli ottanut Phillipiltä kaksi pukua ja tämän pyydettyä niitä takaisin valehdellut olleensa naimisissa erään miehen kanssa. Jos Phillip olisi vielä vaatinut pukujaan takaisin, Rykener olisi järjestänyt "aviomiehensä" nostamaan oikeusjutun. Tässä oli siis toinen kekseliäs tapa kiristää ja hankkia lisätienestejä.

Sitten Rykener tunnusti oleskelleensa viisi mikkelinpäivää edeltänyttä viikkoa Oxfordissa ja työskennelleensä siellä naisen vaatteisiin pukeutuneena ompelijana. Siellä "kolme paha aavistamatonta oppinutta [...] harjoitti usein iljettävää syntiä hänen kanssaan".

Tämän jälkeen Rykener tunnusti saapu-

neensa Oxfordshiren Burfordiin mikkelinpäivää edeltäneenä perjantaina ja viettäneensä kuusi viikkoa työskennellen tarjoilijana. yhdessä toisen tarjoilijan, John Clerkin kanssa. Tuona aikana Rykenerin tunnustuksen mukaan kaksi fransiskaanimunkkia, yksi karmeliittamunkki sekä kuusi ulkomaalaista miestä harjoitti seksiä hänen kanssaan maksua vastaan.

Ja sitten Rykener tunnustuksensa mukaan oli matkustanut Beaconsfieldiin ja harjoittanut siellä seksiä ”kuten mies” erään Joanin kanssa. Lisäksi kaksi ulkomaista fransiskaania harjoitti seksiä hänen kanssaan ”kuten naisen kanssa”. Edelleen Rykener tunnusti, miten hän Lontooseen saavuttuaan ”harjoitti tätä jo mainittua syntiä” entisen kappalaisen Sir Johnin sekä kahden muun kappalaisen kanssa. Sir John oli St. Margaret Pattensin kirkon entinen kappalainen ja että kyseiset synninteot tehtiin kujalla St. Catherinen kirkon takana, aivan Lontoon Towerin tuntumassa.

Rykener kertoi vielä, miten hän, ”kuten mies”, usein harjoitti seksiä monien nunnien kanssa ja myös monien muiden naisten, sekä naimisissa olevien että naimattomien kanssa, mutta ei osannut kertoa naisten lukumäärää. Hän lisäsi vielä majoittavansa pappeja mieluummin kuin muita miehiä, koska papit maksoivat hänelle paremmin.

Tähän asiakirja päättyy. Mitään muuta tietoa John ”Eleanor” Rykenerista ei ole. Hän tunnusti kuulustelussa kaksikymmentä erikseen mainittua seksuaalista tekoa, yhdeksäntoista miesten kanssa ”naisen tapaan”, yhden naisen kanssa ”kuten mies”, ja lisäksi ”useita muita” niin pappien kuin nunnien ja muiden naisten kanssa. Suhtaudun tähän kuulustelupöytäkirjaan ja sen tarinoihin tositarinoina. Keskiaikaa ei tarvitse pervouttaa. Keskiaika on pervo ilman pervouttamistakin.

Esitelmäni sai aikaan sekä reippaita nauvoja, että kohteliaita taputuksia, ja itse sain hyvän olon siitä, miten toivottavasti osasin

olla itsekriittinen ja itseironinen omia aiempia anekdootti-luentoja kohtaan.

John ”Eleanor” Rykener: Näytelmä

Vuoden 2011 alussa teimme näytelmäesityksen valmiiksi. Rikoimme luennon palasiksi, sijoitimme väleihin Timoa näyttelijänä, sekä Timoa ja teatterinukkeja, ja välit kasvoivat oleellisimmaksi: näytelmäksi. Lopulta nuket kertoivat meille, mitä tässä oikein kannattaa sanoa ja miten. Ne kertoivat, että kannattaa kertoa sutkautuksia, suorasanaisuus on hyve, ja rivot vitsit ja eleet ovat parhaita. Klassisessa teatteritieteessä tragedia on sellainen, jossa kaikki kuolevat. Meidän esityksessämme kuukaan ei kuole. Esityksemme on siis oltava komedia. Huh; kerrankin jokin asia tässä maailmassa on yksinkertainen. Ja komedia siitä tuli. Tosin vain osittain, sillä jo käsikirjoitusta tehdessä oli hyvin selvää, että näytelmän tekemisessä ei ole mitään mieltä, jollei tarinassa ole rakkautta. Rakkaus on paljon muuta kuin naurattavia vitsejä, mutta päätimme tehdä parhaamme. Ohjaaja sen muistaakseni keksi, miten rakkaus näytelmään lopulta asettuu, ja siellä se on siitä lähtien ollut. Onneksi.

Esityksestä tuli pienimuotoinen menestystarina. Se oli ensin turkulaisen TEHDAS-teatterin ohjelmistossa helmikuusta huhtikuun loppuun, mutta palasi samalle näyttämölle uudelleen suuren kysynnän vuoksi. Lisäksi olemme – tähän mennessä – esiintyneet yhden kerran Helsingissä, kahden esityksen erillistapahtumana Turun keskiaikamarkkinoilla, Porissa Lainsuojattomat-teatterifestivaaleilla, Rovaniemellä, ja Oulun Kesäaika päättyy-festivaaleilla. Eri paikkakuntien suuret lehdet ovat huomioineet esityksen ja kehuneet niin, että on vaikea uskoa. Ohjaaja Merja Pöyhönen sai Suomen arvostelijoiden liiton vuotuisen Kritiikin kannukset -palkinnon nuoren kulttuurintekijän urastaan – ja läpimurtona mainittiin nimenomaan John – Eleanor. Esi-

timme näytelmästä sikermän palkinnonjakohuhlassa. Suomen kulttuurirahastolle olemme esiintyneet kaksi kertaa.

Aikamoinen projekti, kaiken kaikkiaan, keskiajantutkijalle, joka vuosien varrella on saanut tottua tavallisesti varsin pieniin yleisöihin, ja tilaisuuksiin, joissa esiintyjälle harvemmin tosissaan taputetaan.

Lisäksi on saanut nauraa ja itkeä, ja enpä tiedä, mikä elämänkokemus voisi olla noita kahta kokemusta tärkeämpää.

Kommentti:

Tom Linkinen: Sukupuolinen vieras John "Eleanor" Rykener – naisena esiintynyt miesprostituoitu 1300-luvun lopun Lontoossa.

Historiallinen Aikakauskirja 3/2004: 326–334.

Mervi Suhonen

HAIKIN ARTIKKELIN KIRJOITTAJA arvioi itse nyt seitsemän vuotta myöhemmin, että teksti tuli kirjoitetuksi hyvin varovasti, jatko-opiskelijan taidoilla ja rajallisella uskalluksella. HAik oli valinnut tämän numeronsa teemaksi *Miehenä olemisen ulottuvuudet*. Samassa lehdessä on mm. Marko Lambergin keskiaika-aiheinen artikkeli *Miehisyden ongelma ja miehisen auktoriteetin legitimointi Naantalın birgittalaisluostarissa*.

Queer-tutkimukseen aivan perehtymättömänä luin Linkisen artikkelin itse nyt ensimmäistä kertaa ja erittäin mielelläni. Linkinen kuvaa lukijoille John Rykenerin oikeudenkäynnissä tunnistamia asioita kuten tähän Glossae-lehteenkin kirjoittamassaan jutussa ja monessa muussa yhteydessä. Tutkijana hän on pohtinut, mistä Rykeneriä itse asiassa syytettiin ja miksi. Tätä tunnetut keskiaikaiset asiakirjat eivät kerro eivätkä sitäkään, saiko

Rykener tuomion vai ei.

Ennen Linkistä Rykener-aihetta olivat tutkineet amerikkalaiset sukupuoli- ja sosiaalhistorioitsijat David Lorenzo Boyd ja Ruth Mazo Karras, jotka vuonna 1995 löysivät Rykenerin oikeudenkäyntiä koskevan dokumentin ja julkaisivat siitä heti sen jälkeen kaksi artikkelia. Alkuperäisen lähdekokoelman, julkaisun Lontoon kaupunginoikeuden oikeuspöytäkirjoista vuosilta 1381–1412, oli koonnut ja kommentoinut A.H. Thomas (1924–32).

Rykenerin teot olivat myöhäiskeskiajan oikeuskäsityksen mukaan sodomiaa, johon tuolloin luettiin muutakin kuin homoseksuaalisuuteen tai lisääntymisseksiin liittyvää käyttäytymistä. Sodomia tuli Englannissa kuolemanrangaistuksen piiriin vasta vuonna 1553. Naisten harjoittamasta prostituutiosta oli kyllä lakinsa ja asetuksensa jo Rykenerin

aikana, mutta rangaistavaa se ei ollut. Eikä John Rykener ollut nainen.

Linkinen toteaa artikkelissaan, että riippumatta siitä, syyllistykö Rykener oikeudellisesti rangaistaviin tekoihin vai ei tai saiko hän niistä rangaistuksen, hän joka tapauksessa oli oman aikansa normit huomioon ottaen varmasti tehnyt syntiä – ei pelkää kirkon oppeja vastaan vaan rikkomalla sitä, minkä yhteiskunnassa yleensä katsottiin olevan oikein. Rykener jäi kiinni vain yhdestä konkreettisesta teosta, mutta oikeudenkäynnissä hän luetteli suuren joukon aiempia tekemisiään ja mainitsi lukuisia henkilöitä, jotka olivat olleet hänen kumppaneinaan, muutamia heistä nimeltä. Linkinen kysyy, miksi John ”Eleanorin” kuulustelupöytäkirjasta haluttiin tehdä näin perusteellinen. Ehkä Lontoon kaupungin viranomaiset kohdistivat kärjen kirkonmiehiin, joita valtapoliittisista syistä tuolloin tilaisuuden tullen mielellään mustamaalattiin? Rykenerhän nimenomaan kertoo, että oli harjoittanut epätavallista seksuaalista käytöstä kirkonmiesten kanssa, joita hänen mukaansa oli ollut niin monta, ettei hän edes muistanut kaikkia.

Historiantutkijan yksi tehtävä on käsitteellistää menneisyyden tapahtumia niin, että ne tulevat ymmärrettäväksi nykyaikana. Linkinen tulkitsee John ”Eleanorin” sopivan kolmeen nykyaikaiseen kategoriaan: hän oli transvestiitti, prostituoitu ja biseksuaali. Keskiajalla asiaa ei ajateltu näin. Linkinen päätelee, että silloisten käytösnormien kannalta pahimmalta näytti se, että syytetty oli harjoittanut seksiä toisen miehen kanssa ”niin kuin naisen kanssa”. Tässä sukupuolten välinen roolijako rikkoutuu. Boyd & Karras (1996) ovat kirjoittaneet samasta aiheesta muistuttaen myös sukupuolten välisestä hierarkiasta: miehuuden piti olla subjektiutta ja aktiivisuutta, naiseuden objektiutta, passiivisuutta ja asettumista miehen alapuolelle. Seksuaalisesti epätavallisella tavalla käyttäytyvä nainen voitiin vielä jotenkin ymmärtää, ovathan ihmi-

set monella tavalla aina pyrkineet ylempään asemaan kuin heille ”luonnollisesti” kuuluisi. Mutta John Rykener, *mies*, halusi – työkseen, kuten Linkinen täydentää – pukeutua naiseksi ja toteuttaa halujaan tällaisessa roolissa.

John ”Eleanor” Rykenerille ei ehkä omalla aikanaan ollut määritelmää, ei nimeä. Häntä moitittiin häpeällisistä, inhottavista teoista ja siten ikään kuin vaiettiin ja päätettiin, ettei halutakaan tietää, mistä itse asiassa edes voisi olla kyse. Itse mietin, onko Rykenerin tapauksen kaltainen, harvoin esille tuleva yksityiskohta keskiajan maailmasta todiste siitä, että tuolloin oli jollakin tavalla ”pimeämpää” kuin ”kaiken sallivana” nykyaikana. Omaan kysymykseeni haluan vastata kieltävästi. Ikään kuin vaiettuja, jollekin vähemmistölle elintärkeitä mutta valtaväestön pois sulkemia ilmiöitä ei nykyisin olisi!

BIRGITTA-TUTKIJAT KOOLLA TUKHOLMASSA

The Birgitta Conference 2011 (A Marcus Wallenberg Symposium), 6.–8.10.2011

Leena Enqvist

LOKAKUUN ALUSSA järjestettiin Tukholmassa järjestyksessään toinen kansainvälinen Birgitta-konferenssi, jossa Birgittaa tai birgittalaisuutta eri näkökulmista lähestyivät tutkijat pääsivät esittelemään ajankohtaisia projektejaan. Konferenssin pääjärjestäjä oli Birgittastiftelsen, jonka yhteistyökumppaneina toimivat *Centrum för medeltidsstudier* (Tukholman yliopisto), Kungliga Vitterhetsakademien ja *Riksarkivet*. Viimeksi mainittujen tiloissa kuultiin kolmipäiväisen konferenssin aikana yhteensä kahtakymmentäseitsemää puhujaa, joiden aiheet vaihtelivat muun muassa kielitieteestä käsikirjoitustutkimukseen ja taidehistoriasta musiikkitieteeseen. Yhdistävänä tekijänä oli tieteenalan sijasta yhteinen tutkimusteema: kaikki aiheet liittyivät jollain tavoin joko pyhään Birgittaan tai birgittalaisääntökuntaan. Ajallisesti suurin osa esitelmistä edusti keskiajantutkimusta. Kaikkiaan konferenssin osanottajamäärä kipusi yli yhdeksäänsäkymmeneen. Suomalaista tutkimusta edusti Tukholmassa neljä puhujaa: allekirjoittaneen lisäksi FT Eva Ahl-Waris, FT Elina Räsänen ja FM Ville Walta.

Konferenssin avasi teologi Stephan Borghammarin keynote-esitelmä, joka käsitteli Birgittaa pyhiinvaeltajana. Ensimmäisen konferenssipäivän antiin kuuluivat myös muun muassa taidehistorioitsija Corine Schleifin ja musiikkitieteilijä Volker Schierin esitelmät liturgisten kulkueiden roolista saksalaisten birgittalaisnunnien hengellisyydessä sekä aiemmin birgittalaista saarnatoimintaa tutkineen Roger Anderssonin uuteen tutkimusprojektiin liittyvä esitelmä. Tämän suunnitteilla olevan ruotsalaisprojektin päämääränä on laatia uusi editio Birgitan näkyjen ruotsinkielisistä

versioista. Kauan odotetun edition on tarkoitus palvella mahdollisimman monien alojen tutkijoita. Andersson myös totesi, että eräiden ruotsinkielisten tekstiversioiden kautta saattaisi olla mahdollista päästä lähemmäs Birgitan alun perin käyttämiä sanamuotoja.

Tämänkertaisen konferenssin yhdeksi painopistealueeksi oli mainittu taide, mikä näkyikin taidehistorioitsijoiden vahvana edustuksena. Perjantaina kuultiin peräti kuusi birgittalaisuutta taidehistorian näkökulmasta lähestyvää esitelmää. Tanskalainen Søren Kaspersen esitteli eräiden 1400–1500-luvulla tehtyjen seinämaalauksen mahdollisia yhteyksiä birgittalaisuuteen ja Vadstenan luostariin muun muassa maalauksen aihevalintoihin paneutuen. Kaspersen tarjosi myös kiinnostavia näkökulmia kuvien ja tekstin vuorovaikutuksen tutkimiseen käsikirjoituksissa: esimerkkinä tästä hänellä oli norjalaisesta Munkalivin luostarista peräisin oleva psalttari. Hänen mukaansa kirjaan valitut kuva-aiheet ja niiden sijoittelu ei ole satunnaista, vaan kuvilla täydennettiin ja kommentoitiin tiettyjä tekstejä.

Israelilainen taidehistorioitsija Nirit Ben-Aryeh Debby puolestaan sovelsi birgittalaisnäkökulmaa italialaisen kirkkotaiteen tutkimukseen. Runsaan kuva-aineiston avulla hän esitti, että Birgitan näky Jeesuksen syntymästä vaikutti siihen, miten aihetta kuvattiin toscanalaisissa kirkoissa. Ruotsalaisen Mia Åkestamin ja norjalaisen Maria Husabø Oenin esitelmät paneutuivat Birgitan näkyihin ja niihin liittyvään visuaalisuuteen. Taidehistorian ohella perjantain esitelmissä perehdyttiin myös esimerkiksi käsikirjoitustutkimuksen viimeaikaisiin tuloksiin. Esimerkkinä tästä

mainittakoon Anna Wolodarskin esitelmä, jossa pohdittiin, millaisia uusia käsikirjoituslöytöjä Vadstenan luostariin liittyen on vielä mahdollista tehdä.

Perjantaina ääneen pääsivät myös suomalaiset historia-alojen jatko-opiskelijat. Ville Walta esitteli tutkimustaan siitä, mitä keskiaikaiset käsikirjoitusfragmentit voivat kertoa Naantalın luostarin kirjatutannosta. Oma esitelmäni käsitteli sitä, mitä englantilaisen Syon Abbeyn luostarin käyttöön laaditut, luostarisääntöä täydentävät sääntölisäykset voivat kertoa sosiaalisista suhteista ja niiden merkityksestä kyseisessä luostariyhteisössä.

Konferenssin viimeinen päivä käynnistyi historian jatko-opiskelija Eva-Marie Letzterin esitelmällä. Letzter vertaili *exempla*-aineistojen käyttötapoja Birgitan näyissä ja maallikkoyhteisölle suunnatuissa saarnoissa ja osoitti, että nämä eroavat toisistaan muun muassa aiheiston ja painotusten osalta. Näyissä esiintyvät *exempla*-kertomukset keskittyvät usein sielun ja Jumalan väliseen suhteeseen, kun taas saarna-aineistossa tärkeiksi nousevat arkielämään ja moraaliin liittyvät kysymykset. Lauantaiamuna tutkimustaan esitteli myös kielitieteilijä Jonathan Adams, joka osoitti kunnioitusta herättävillä kaavioillaan, että tilastollisista menetelmistä voi olla suurta hyötyä birgittalaisten tekstien tutkimuksessa esimerkiksi määrittäessä käsikirjoituksen syntyolosuhteita.

Koska yksi oman väitöskirjaprojektini painopisteistä on birgittalaisuus keskiajan Englannissa, lauantain esitelmistä mieleen jäivät erityisesti kaksi Englantia käsittelevää puheenvuoroa. Ensimmäisessä näistä Veronica O'Mara esitteli Birgitan pyhimyselämäkertaa ja sen käyttöä englantilaisessa kontekstissa. Arkeologi Stuart Forbesin esitelmä puolestaan luotasi Syon Abbeyn birgittalaisluostarin hautauskäytäntöjä. Forbes osoitti arkeologisten kaivaustulosten ja kirjallisten aikalaislähteiden antaman kuvan tukevan toisiaan ja esitteli näiden pohjalta luomansa rekonstruktion siitä, miten ja mihin birgittalaisnunnat ja -veljet Syonissa haudattiin.

Konferenssin päätöspäivänä kuultiin myös viimeiset suomalaiset esitelmät. Historioitsija Eva Ahl-Waris esitteli väitöskirjansa tutkimustuloksiin pohjautuen Naantalın luostarin merkitystä ja roolia osana kansallista kulttuurimaisemaa ja -perintöä. Taidehistorioitsija Elina Räsänen kyseenalaisti esityksessään perinteisen näkemyksen siitä, että Kansallismuseossa säilytettävän birgittalaistekstiilin olisi valmistanut Naantalın luostarissa elänyt nunna Birgitta Anundsdotter. Räsänen mukaan tästä ei ole riittävästi todisteita, vaan tekstiilin ominaispiirteet viittaavat pikemminkin ruotsalaiseen alkuperään.

Kaiken kaikkiaan kolmipäiväinen konferenssi tarjosi kattavan näköalan ajankohtaiseen birgittalaistutkimukseen sekä erinomaisen kohtaamispaikan alan tutkijoille: mukaan tarttuikin siis sekä uusia näkökulmia että uusia kontakteja. Konferenssi osoitti, että birgittalaisuus tutkimuskohteena yhdistää monien eri alojen tutkijoita ja kiinnostaa myös Pohjoismaiden ulkopuolella. Puhujia oli saapunut paikalle aina Yhdysvalloista ja Israelista asti. Konferenssin korkea osanottajamäärä kertoo myös osaltaan Birgittaan ja birgittalaisuuteen kohdistuvasta jatkuvasta kiinnostuksesta. Toivottavasti tällainen monitieteinen ja kansainvälinen konferenssi edistääkin eri tieteenaloja ja kansallisuuksia edustavien tutkijoiden verkostoitumista. Tämä toive nousi esiin myös konferenssin päätöskeskustelussa. Seuraavaa vastaavaa konferenssia on alustavasti kaavailtu vuodelle 2015.

Väitöskirjantekijän näkökulmasta konferenssi oli antoisa kokemus. Erityisen hedelmällistä oli päästä kuulemaan jo pidemmällä olevia tutkijoita, saamaan palautetta omasta tutkimuksesta ja toisaalta tutustumaan muihin pohjoismaalaisiin jatko-opiskelijoihin ja nuoriin tutkijoihin.

Konferenssin ohjelma pdf-tiedostona on saatavilla osoitteessa:

<http://www.sanctabirgitta.com/media/528.pdf>

KODIKOLOGIAN SEMINAARI UPPSALASSA

Reima Välimäki, Meri Heinonen ja Marika Räsänen

Käsikirjoituksiin käytiin kiinni niin käytännössä kuin teoriassakin Uppsalan yliopiston ja Turku Centre for Medieval and Early Modern Studiesin järjestämässä tapahtumassa ”Manuscript Studies and Codicology: Theory and Practice” 27.–28.10.2011. Kaksipäiväisessä tapaamisessa opiskeltiin käsikirjoitusten ja kirjojen tutkimusta ja osallistuttiin tieteelliseen seminaariin, jonka aiheena olivat luonnollisestikin käsikirjoitukset ja varhaiset kirjat.

Ensimmäisenä päivänä seminaarin osallistujat tutustuivat Uppsalan yliopiston kirjaston Carolina Redivivan pohjoismaalaisittain ainekertaisiin kokoelmiin, joihin sisältyvät muun muuassa Kustaa II Adolfin lahjoittamat ja Vadstenan luostarille aikanaan kuuluneet, jopa alkuperäisin sidoksin ja soljin säilyneet keskiaikaiset latinankieliset käsikirjoitukset. Vadstenan materiaaliin kuuluu niin sisarten elämää määrittänyttä liturgista aineistoa kuin peräti 6000 kappaletta munkkiveljien kirjoittamia saarnoja. Tähän C-kokoelmaan saatiin kattava johdantoluento kodikologian ja paleografian professori emerita Monica Hedlundilta.

Laajasti ja käytännönläheisesti kirjoitetun ja painetun sanan historia oli läsnä professori Bo Anderssonin kirjojen äärellä pidetyssä esitelmässä ”Manuscripts and Early Imprints. A Historical Journey with Books 800-1700”. Käsikirjoitusten lisäksi esillä oli lukuisia varhaisia painotuotteita, esimerkiksi 1500-luvun Raamattua, jota olivat käyttäneet aikanaan sekä Martti Luther että Philipp Melanchton. Molemmat olivat jättäneet uskonpuhdistuksen aikaa henkivät kommenttinsa jälkipolviin luettavaksi teoksen ensimmäisille lehdille:

Luther omalla keskiaikaisesta luostaritraditiosta kumpuavalla goottilaisella kursiivikäsi-alallaan ja Melanchton uuden ajan alun humanistitekstuuralla.

Iltapäivän työpajoissa ajoitettiin ja paikannettiin keskiaikaisia käsikirjoituksia (mm. Liviuksen *Ab urbe conditan* osia 900-luvun kopiona sekä 1500-luvulta peräisin oleva suomenkielinen käsikirjoitus, joka sisälsi Johanneksen evankeliumin ja lukuisia rukouksia). Vesileima-ajoitusta harjoiteltiin 1600-luvun musiikkikäsikirjoituksista ja käsialataitoja uudemman ajan kirjeistä ja korteista. Kuriositeettina mainittakoon 1600-luvulta peräisin olevan ja saksaksi kirjoitetun sopimuksen paholaisen kanssa. Aikansa yleistä asiakirjarakennetta mukailevan sopimuksen toinen osapuoli oli allekirjoittanut verellään, mutta paholaisen allekirjoitusta ei kukaan osallistujista kyennyt löytämään. Eräs käyntikortti puolestaan kertoi, mitä Louis Pasteur ajatteli oluesta, jota ilmeisesti tanskalainen panimo oli hänen arvosteltavakseen lähettänyt: vaikka Pasteur ei pitänytkaan itseään alan asiantuntijana, hän moitti nestettä liian happamaksi, eikä siinä ollut mainittavaa bukeeta.

Käsikirjoitusten parissa työskennelleet tutkijat esittelivät omia aiheitaan tapahtuman toisena päivänä pidetyssä seminaarissa. Seminaaripapereissa ja posteriesitelmissä matkattiin anglosaksisesta Englannista 1600-luvun Venäjälle ja liturgisista käsikirjoituksista aatellisnaisten runoteoksiin. Intensiivisen päivän keynote -puhujia olivat Kari Anne Rand (Oslo yliopisto) ja Mark Bland (De Montfort University). Esitelmäitsijöitä oli Uppsalan ja Turun yliopistojen lisäksi EUI:sta ja Göteborgin, Helsingin, Jyväskylän, Leedsin, Keski-Ruotsin ja Zürichin yliopistoista.

ANDERS ANDRÉN JA KESKIAJAN ARKEOLOGIA HISTORIALLISENA ARKEOLOGIANA

Teemu Korpijärvi

VUODEN 2010 Jarl Gallén –palkinnon vastaanottaja, Tukholman yliopiston arkeologian professori Anders Andrén vieraili 14.-19. syyskuuta 2011 Helsingissä pitämässä palkintoon kuuluvan, ensisijaisesti jatko-opiskeijoille suunnatun luentosarjan. Kurssi järjestettiin englanniksi ja paikalle saapui myös ulkomaisia kuulijoita.

Intensiivinen kolmipäiväinen luentosarja käsitteli keskiajan arkeologiaa historiallisena arkeologiana pohjoismaisessa kontekstissa. Keskiviikosta perjantaihin Helsingin yliopiston päärakennukseen kokoontui värikäs joukko aiheesta kiinnostuneita opiskelijoita ja tutkijoita laajentamaan käsityksiään historiallisen ja arkeologisen aineiston yhteiskäytöstä keskiajan tutkimuksessa.

Andrénin esittelemä lähteistö kattoi tekstejä saagoista kronikoihin ja arkeologisia muinaisjäännöksiä hautamuistomerkeistä asutuskeskusten jäänteisiin. Kuudella luentokerralla käytiin läpi muun muassa saagojen kuvauksia esihistoriallisesta ajasta, riimukirjoituksen merkitystä keskiajalla, tilan käsitettä kaupungeissa ja maaseudulla sekä Gotlannin sydänkeskiajan tapahtuma-arkeologiaa. *Tapahtuma-arkeologialla* professori Andrén tarkoittaa historiallisten tapahtumien monilähteistä avaamista poikkitieteellisillä keinoilla. Tutkiessaan Gotlannin vuoden 1288 sisällissotaa hän hyödynsi paitsi tapahtumista kertovia niukkoja historiallisia lähteitä, kuten kirjeitä ja tilalueteloita, myös arkeologisia lähteitä, kuten hautakiviä ja taistelukenttälöytöjä. Tästä aiheesta hän puhui Helsingissä myös Authorities-konferenssin yhteydessä pi-

detyssä Jarl Gallén –palkinnon jakotilaisuudessa 2010.

Luennot etenivät temaattisesti ja aiheita käsiteltiin jatkumona, jossa kantaviksi teemoiksi nousivat manner-eurooppalaiset vaikutteet ja niiden joustava integrointi osaksi pohjoismaista kulttuuripiiriä. Tähän erityisesti Tanskan kautta toimineeseen yhteyteen kuuluivat professori Andrénin tulkinnan mukaan latinalaisen aakkoston vaikutus riimukirjoitukseen, roomalaisten leirien pohjakaa-
van käyttöönotto ja soveltaminen viikinkien kehälinnoissa sekä muutokset uskonnollisessa käyttäytymisessä kristinuskon syrjäyttäessä vanhat pakanauskonnot erityisesti Rooman valtakunnan alueella ja sen vaikutuspiirissä. Olennainen osa Andrénin luentojen punaista lankaa oli Skandinavian ulkopuolelta tulleiden vaikutteiden omaksuminen paikallisiin oloihin ja ajatusmaailmaan. Pidin itse erityisen mielenkiintoisena sydänkeskiajan kaupunkitilaan ja kulttuurien välisiin yhteyksiin liittyneitä juonteita.

Luennot herättivät innokasta keskustelua ja kysymyksiä, joihin Andrén vastasi omalla välittömällä tyylillään. Ihmisten välinen akateeminen yhteys oli mielestäni lopulta koko kurssin parasta antia, varsinaista luentosisältöä vähättelemättä. Lopulta luentorajassa palttiin takaisin Gotlantiin ja Visbyhyn, missä keskiajan arkeologinen perintö on yhä rikasta ja historiasta kiinnostuneen matkailijan helposti tavoitettavissa.

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURAN SEMINAARI HÄMEENLINNASSA 18.11.2011

Piia Lempiäinen

HÄMEEN LINNASSA järjestetty kaikille avoin Suomen keskiajan arkeologian seuran vuotuinen syysseminaari *Arkeologia ja historia – esimerkkejä monitieteellisyydestä* jatkoi siitä, mihin viime vuoden seminaari oli jäänyt (*Arkeologia ja historia – kohti monitieteisyyttä*, Hämeen linna 19.11.2010). Esielmissä pohdittiin eri tieteenalojen toisilleen tarjoamia mahdollisuuksia, mutta niitä tarkasteltiin myös itsenäisinä, toisiaan täydentävinä aloina minkään olematta toisen aputiede. Molempien seminaarien ohjelmat ovat yhdistyksen verkkosivuilla, ja perinteisesti seminaarin esitelmät ovat julkaistuja SKAS-lehden viimeisessä numerossa.

Arkeologi, FT Tapani Tuovinen (Turku) ja historiallisen arkeologian dosentti Georg Haggrén (Helsingin yliopisto) aloittivat seminaarin kertomalla monitieteellisestä *Settlement and Economies Around the Sea* (SEAS)-projektista, jonka tarkoituksena on kartoittaa Uudenmaan ja Varsinais-Suomen rannikko-seudun asutusta ja elinkeinoja 500 jaa–1700 jaa. Projektin artikkelikokoelma ilmestyi Suomen Muinaismuistoyhdistyksen *Iskos*-sarjassa tänä syksynä. Tuovinen muistutti, että kirjalliset lähteet kertovat aina vain yhden osan totuudesta ja että arkeologian avulla voidaan saada tuloksia, jotka täyttävät kirjallisten lähteiden jättämää aukkoa tai haastavat lähteissä kirjoitettua. Hänen mukaansa arkeologin on kuitenkin helppo takertua kirjallisiin lähteisiin ja etsiä niistä selityksiä, minkä seurauksena historialliset lähteet dominoivat tutkimusta. Hän kannustikin tutkijoita ottamaan kaiken irti arkeologisesta materiaalista

ennen historialliseen aineistoon nojautumista. Haggrén puolestaan kertoi Saaristomeren asutuskehityksestä keskiajalta nykyaikaan ja esitti mielenkiintoisesti, kuinka historiallisten lähteiden avulla voidaan tutkia asutuskehitystä, ja arkeologian avulla tätä voidaan todentaa ja tarkistaa. Esimerkkinä tästä hän käytti talojen ja kylien autoitumista. Monitieteisissä tutkimuksissaan Haggrén on kartoittanut autoituneita tontteja historiallisista lähteistä ja kartoista sekä paikantanut niitä maastossa arkeologian menetelmin.

Historian ja arkeologian liitosta puhuivat myös keskiajan verohistorian tutkija FM Terhi Kivistö sekä arkkitehti ja arkeologian opiskelija Panu Savolainen, molemmat Turusta. Kivistö kertoi miten arkeologista aineistoa ja historiallisia lähteitä yhdistämällä voidaan jäljittää talonpoikien kaupankäyntiä ja rahan käyttöä keskiajalla. Savolainen taas esitteli historiallisten lähteiden käyttöä kaupunkiarkeologian apuna ja näytti, miten lähteitä yhdistämällä vanhoja kaupunkirakenteita saadaan hahmotettua entistä tarkemmin. Esimerkkinä tällä kertaa käytetyt palovakuutusasiakirjat ovat 1700- ja 1800-luvuilta, mutta Savolainen hahmotteli, miten muun muassa manttaaliluetteloja, henkikirjoja ja porvariluetteloita käyttäen päästäisiin lähde lähteeltä kauemmas menneisyyteen. Savolainen kertoi myös työstämästään *Corpus topographicum Aboënsis* -tietokannasta, jonka on tarkoitus aikanaan olla paikkatietoon liitetty lähdetietokanta.

Luonnontieteet tulivat edustetuiksi seminaarissa paleobotaniikkaan erikoistuneen ar-

keologi Santeri Vanhasen (Helsinki) kertoessa makrofossiilitutkimuksesta Vantaalla Gubbackan ja Espossa Mårtensbyn kylätonteilla. Luonnontieteelliset menetelmät tarjoavat entistä tarkemmat välineet löytöjen tutkimukseen, josta mielenkiintoisena esimerkkinä Vanhanen antoi Mårtensbyn siemenlöydöt. Historiallisten lähteiden mukaan Mårtensbyn on viljelty ruista, ohraa, kauraa, vehnää ja papuja, ja kaikkien näiden siemeniä löytyikin paikalta, mutta näiden lisäksi kaivauksissa löydettiin myös pellavansiemeniä. Vanhanen on myös kirjoittanut Gubbackan tuloksista artikkelin teokseen *Gubbacka – keskiajan arkea Vantaalla* -teokseen (Kellastupa 2010).

Taidehistorioitsija Sofia Lahti toi puolestaan keskusteluun mukaan taidehistorian ja huomautti, että tässäkin seminaarissa kuvista oli puhuttu vain lähteinä, ei taideteoksina. Hän muistutti, että taidehistorioitsijalla ei välttämättä ole tietoa teoksessa esitetyistä esineistä, arkeologilla taas ei välttämättä tietoa löytämänsä esineen sosiaalisesta kontekstista, minkä takia yhteistyö on jopa välttämätöntä. Lahti myös ehdotti, että arkeologian avulla taideteosta voisi katsoa esineenä, kun taas taidehistorian avulla esinettä voisi tarkastella taideteoksena, ja näin ollen molemmat alat voisivat saada uusia näkökulmia tutkimukseensa.

Päivän ehkä kiinnostavin anti oli arkeologi Mikko Helmisen ja hänen johtamansa työryhmän jäsenten Janne Haaralan ja Ilari Aallon esitelmä Kruunupyyn Spetals gårdin hospitaalin tutkimuksesta ja kaivauksista vuosina 2010–2011. Kaivaukset toteutettiin yleisökaivauksina, ja Fredrik Svanbergin ja Katty H. Wahlgrenin *Publik arkeologi* -teos (Nordic Academic Press 2007) antoi teoreettisen pohjan sille, miksi ja miten yleisön rooli haluttiin ottaa entistä paremmin huomioon. Helminen, Haarala ja Aalto kertoivat, kuinka he pyrkivät panostamaan kommunikaatioon ja yhdessä tekemiseen pitämällä kaivajat ajan tasalla kaivausten etenemisestä, välittämällä heille arkeologista tietoa ja tutkimusmetodeja ja pohtimalla jo etukäteen eettisiä kysymyksiä

ja mahdollisia riskejä. Yleisön palaute ja tutkijoiden kokemukset olivat erinomaisia, mutta Helminen, Haarala ja Aalto myös muistuttivat, että Spetals gårdin kaivauksilla olosuhteet ja onni olivat monella tavalla olleet heidän puolellaan. He kuitenkin toivoivat laajempaa keskustelua yleisön roolista sekä kaivauksilla että tutkimustiedon vastaanottajina ja käyttäjinä. Mikko Helminen ja Ilari Aalto eivät ole jättäneet yleisötyötä tähän, sillä Helminen kirjoittaa blogia Seilin hospitaalisaaressa kaivauksista ja Aalto on pitänyt Spetals gårdin kaivauksista päiväkirjaa omassa arkeologia-aiheisessa blogissaan.

Seminaari oli kaiken kaikkiaan erittäin antoisa ja Hämeen linna tarjosi sille jälleen tunnelmalliset puitteet. Osallistujia oli muutama kymmentä, joista selvästi suurin osa oli arkeologeja. Keskustelu oli vilkasta ja päivän aikana nousi selvästi esille, kuinka tärkeitä yhteistyö ja tiedon välittäminen ovat eri oppiaineiden tutkijoiden kesken, mutta myös tutkijoiden ja yleisön välillä. Kiristyvässä taloustilanteessa itse kunkin on pohdittava omaa rooliaan kansantalouden rattaissa, ja laadukas tutkimus ja sen tehokas välittäminen yleisölle ovat varmasti keinoja pitää humanististen tieteiden lippua korkealla. Tieteenalojen välisen yhteistyön hengessä olisi myös toivottavaa, että useammat historia-aineiden edustajat löytäisivät tiensä Hämeen linnaan, jos monitieteellisyysteemaa edelleen jatketaan. Myös Glossan ja Suomen keskiajan arkeologian seuran yhteinen seminaari voisi tarjota oivan ja johdonmukaisen jatkon seminaarin teemalle.

Suomen keskiajan arkeologian seura ry:n kotisivut:

<http://org.utu.fi/muut/skas/>

Mikko Helmisen blogi:

<http://seilinarkeologia.wordpress.com/>

Ilari Aallon blogi:

<http://mullanalta.blogspot.com/>

KESKIAJAN KYNNYKSELLÄ ITÄMEREN RANNALLA JA POHJOISESSA

Mervi Suhonen

Viikinkiaika Suomessa –hanke ja sen ensimmäinen tutkijaseminaari (28.–29.4.2011) esiteltiin *Glossaen numerossa 3/2011 (Sirpa Aalto)*. Sen yhteydessä kommentoin viikinkiaika-terminä Suomen ja Karjalan arkeologian kannalta ja olin kriittinen sen suhteen, ovatko suomalainen ja karjalainen tässä kontekstissa tarkoituksenmukaisia määritelmiä.

Projektsuunnitelmaan kuului myös toinen monen alan tutkijan kokoontuminen, joka toteutui Helsingissä 11.–12.11.2011. Sen esitelmät ja keskustelun kuultuani näen aiempaa enemmän yhtymäkohtia myöhäisrautakauden ja keskiajan välillä maassamme. Viikinkiaika Suomessa –verkoston jäsenet ovat oikeassa siinä, että näiden kahden ajanjakson yleiskuva on muodostunut erilaiseksi lähdeaineistojen ja tutkimustraditioiden väistämättömän erilaisuuden vuoksi, ei siksi, että ihmisten maailmankuva olisi keskiajan alussa heti muuttunut. Uskonnon vaihtuminen on tietysti tosiasia samoin kuin se, ettei kristinusko sisäistetty pikaisella käännytyksellä. Mutta maailmankuvaan kuuluu paljon muutakin: miten kansanperinne säilyi, miten tieto ympäröivästä maailmasta välittyi kyliin ja erämaihin, miten tavara vaihtoi omistajaa ja millä tavalla tutut ja muukalaiset kohdattiin.

Seminaari oli avoin myös yleisölle. Tietoa siitä levitettiin kuitenkin vasta viime hetkessä, minkä vuoksi erinomainen esitelmäohjelma tavoitti vain kolmisenkymmentä kuulijaa. Keskustelulle oli erittäin runsaasti aikaa ja se oli jäntevää ja korkeatasoista. Jokainen esitelmäaihe oli itsenäinen kokonaisuutensa, joten kuulijalle ei ollut haittaa siitä, että viime kevään seminaari jäi kokematta.

Projekti saa rahoituksensa Suomen Kulttuurirahastolta. Kahden seminaarin jälkeen vuorossa on sen kolmas tavoite: julkaisu, johon kaikki esitelmäsihtit kutsutaan kirjoittamaan. Englanninkielisen artikkelikokoelman toimittavat folkloristit Joonas Ahola ja Frog. Erityisen ilahduttavaa oli kuulla, että työskentelyprosessin aikana kaikki julkaisun kirjoittajat saavat nähdäkseen muiden tuottamat käsikirjoitukset. Näin artikkelit saadaan keskustelemaan keskenään ja kokonaisuudesta muodostuu jonkinlainen yhtenäinen katsaus 800-1000 –lukujen kulttuuriin ja olosuhteisiin alueella, joka nykyisin on Suomi ja (Laatokan-)Karjala. Julkaisu valmistunee vuonna 2013. Yhtä totuutta ei tavoitella eikä löydetä –uusia tutkimuskysymyksiä nousee aina vain lisää.

Hankkeen organisaattorit ovatkin jo kirjoittaneet jatkorahoitushakemuksen. Jos sitä saadaan, tavoitteena on laajentaa näkökulmaa maantieteellisesti Skandinaaviaan, Baltiaan ja Luoteis-Venäjälle. Myös aikaperspektiiviä voitaisiin väljentää siten, että toisaalta jatkettaisiin katsauksia viikinkiaikaa edeltäviin esihistorian periodeihin, toisaalta Suomen keskiaikaan ja sitä vastaaviin vuosisatoihin naapurialueilla.

Politisoitua menneisyys

Eri esitelmissä viikinkiaikaa käsiteltiin esihistoriana, varhaishistoriana tai periodina, jonka tutkiminen antaa aineksia inhimillisen kulttuurin ilmiöihin ja välittymiseen yleensä. Kukaan ei pyrkinyt päättelemään, milloin viikinkiaika alkaa tai loppuu, mutta implisiittisesti ajateltiin termin tarkoittavan 800- ja 900 –lukuja. Puheenvuoroissa ei ollut tärkeää erottaa

viikinkiaikaa erityisine ilmiöineen muista ajanjaksoista vaan päinvastoin nähdä siltoja ajassa taakse- ja eteenpäin, aina 1800-luvulle tai jopa nykyaikaan asti. Tutkija joutuu olemaan paitsi lähdekriittinen, myös itsekriittinen, ja kaikki läsnäolijat tiedostivatkin erittäin hyvin, että olemme vain menneisyyden etsijöitä, tulkitsijoita ja kirjoittajia, mutta emme silminnäkiäjiä.

Arkeologina opin seminaarissa paljon uutta ajanjaksosta jonka itse tunnen viimeisenä esikristillisenä esineellisten sukukalmistojen ajanjaksona. Lounaisessa Suomessa viljeltiin vilja jo pysyvästi raivatuilla pelloilla, joiden yhteyteen maatilat karja- ja muine piharakennuksineen rakennettiin. Arkeologi Anna Wessman valotti tätä aikaa Ahvenanmaan osalta, missä nähtävästi on saatu kaivauksilta talteen huomattava määrä viikinkien Idäntiehen ja Itämeren alueen kauppaan liittyvää löytöaineistoa. Manner-Suomessa näistä esineistä tiedetään valitettavan vähän, koska ne eivät päädy Museoviraston kokoelmiin. Ahvenanmaan kulttuuriperinnöstä vastaa maakuntahallitus ja sen alaisena Museibyrån. Wessman on aiemmin ollut useissa yhteyksissä kiinnostunut esihistorian politisoitumisesta mm. eräillä Suomen ruotsinkielisillä alueilla. Vuonna 2010 hän väitteli rautakautisten kalmistorituaalien tulkinnoista Helsingin yliopistossa. Nämä näkökulmat kohtaavat Ahvenanmaan viikinkiajan tutkimushistoriassa ja laajemmin siinä, miten ”viikinkiys” on eri yhteyksissä tulkittu ja mitä siitä *halutaan* sanoa nyt.

Menneisyyden poliittisuus oli seminaarissa esillä useita kertoja. Kansainvälisiin suhteisiin perehtynyt Lapin yliopistonopettaja Lassi Heininen (Lapin yliopisto), joka on koko tutkimushankkeen johtaja, tiedusteli jo avauspuheenvuorossaan, mitä viikinkiajalla on annettavana myöhemmälle ajalle, myös oman aikamme ymmärtämiselle. Geopoliittiset ilmiöt ovat vain jossain määrin aikasidonnaisia, mutta pitkälti myös yleistettävissä. Viikinkijä (viikinkiajan ihmisiä) pidetään liikkuvina, kokeilunhaluisina ja ennakkoluulottomina.

Uudenlaiset toimijat valtasivat tilan ja loivat aiempaa pysyvämpiä, laaja-alaisempia organisaatioita, ehkä jonkinlaisia muinaisvaltioita. Mutta koituiko muutosvauhti viikinkiyhteisöjen kohtaloksi?

Itä-Suomen yliopiston yleisen historian professori Jukka Korpelan mielestä tärkeä näkökulma on tiedon maantiede. Hän pohtii menneisyyttä sen kannalta, kenen laki kulloinkin on totta. Se, että valta pystyttäisiin legitimoimaan sotajoukkojen avulla, edellyttäisi niiden liikkuvan kaikkialla, minne vallanpitäjän koura halutaan ulottaa. Näin ei 1000-luvulla tapahtunut, kuten keskiajan liikenneoloihin ja sodankäyntiin perehtyneet heti ymmärtävät. Korpela muistutti, että vallan terrotorialisoituminen alkoi tämän projektin tutkimusalueella vasta 1400-luvulla.

Korpela katsoo, että muinoin jokaisella oli oma maailmansa eikä toisten maailmoista juuri tiedetty. Vielä 1200-luvulla nykyisen Suomen kartta näytti kauempaa katsovalle siltä, että Turun seutu näkyi paikkana periferiassa, mutta kauempana pohjoisessa tai sisämaassa alueet olivat jo ”ulkoavaruutta”. Toisaalta tiedon maantiede saattoi ulottua yllättävän kauas: idästä lähestyvät mongolit olivat vaarallisia jo ennen kuin heitä oli nähtykään, koska huhut kiirivät heidän edellään.

Korpela korosti, että muinainen kauppa oli aina tavaran hankintaa eikä meidän tuntemaamme kaupankäyntiä siitä syystä, että myyjä vaurastuisi. Kauppakirjanpito alkoi Itämeren piirissä vasta 1300-luvulla. Sitä varhaisempien aikojen osalta olemme arkeologisen aineiston varassa, jonka tulkitsemisen ongelmallisuudesta historian professori ei väsy muistuttamaan.

Lumoavia tiedon aukkoja

Legendaarinen Bjarmia on alue, joka herättää kysymyksiä yhä vain. Mervi Koskela Vasarun väitöskirja *Bjarmaland – Suomensukuista väkeä Vienanmerellä keskiajalla* tarkastettiin Oulun yliopistossa kolme vuotta sitten. Tämnäkerlaisessa seminaarissa hän palasi väi-

töskirjansa aiheeseen kertoen, että viitteitä –”Bjarmalandiin” on yhteensä noin kolmesakymmenessä kirjallisessa lähteessä, lähinnä kuningas- ja muinaissaagoissa. Vanhin läh-teistä on ns. Ottarin kertomus 800-luvulta ja nuorimmat maininnat tiedetään 1200-luvul-ta. Mitä tekstit todella kertovat ja mitä muu-ta aineistoa on löydettävissä niiden tueksi tai kritiikiksi?

Ainoa väestö, jolla tekstilähteiden nojalla voidaan katsoa olleen kontakteja ”bjarmeihin”, ovat norjalaiset. Toisaalta arkeologinen aineisto ei ole ristiriidassa sen kanssa, että bjarmit olisivat olleet suomensukuinen ryhmä –kulttuurisesti ja kielellisesti. Löytöjä on kuitenkin erittäin vähän ehkä tutkimusresurssien puutteen vuoksi Vienan-Karjalassa ja Kuolan niemimaalla. Koskela Vasaru sai seminaarissa kannatusta oletukselleen, että bjarmit eivät olleet vain kauppiaita vaan paikallista väestöä, jotka elivät jossakin Ottarin kertomuksessa kuvaillun ”Bjarmalandin” alueella muutamia satoja vuosia. Luultavasti heitä oli lukumäärältäänkin vain muutamia satoja, joten heidän katoamiseensa maailmankartalta ei liity suur-ta dramatiikkaa.

Itselleni erittäin mielenkiintoisia olivat kielitieteilijöiden esitykset viikinkiajasta tai keskiajan alun kontakteista, vaikka niissä to-dettiin tiedon puute. Suomen kielen pro-fessori Kaisa Häkkinen havainnollisti, että tie-doissamme äidinkielemme historiasta on yli tuhannen vuoden aukko. Fennougristit, joita kiinnostavat varhaiset kielikontaktit, fonolo-gia, morfologia ja sanasto, pääsevät vertaile-van kielitieteen avulla noin ajanlaskumme alkuun saakka, mihin mennessä itämerensuo-mi kielimuotona oli kehittynyt. Vanhan kirja-suomen tutkijat puolestaan pystyvät paneutu-maan kieleen ja sen muutoksiin kirjoitettujen lähteidensä avulla noin vuoteen 1450 asti, mutta eivät sitä vanhempaan aikaan. Millaisia kieliä ja murteita puhuttiin nykyisen Suomen alueella ja Karjalassa tällä välillä, joka kattaa suurimman osan maamme rautakautta ja kes-kiaikaa? Häkkinen ei ottanut suoraan kantaa myöskään siihen, mistä alkaen eri saamen kie-

liä on puhuttu ja millä alueilla saamen puhu-jia asui projektin tutkimuskohteena olevalla jaksolla.

Kielellistä karttaa täydensi omalta osal-taan paikannimitutkija Johan Schalin, joka aloitti esitelmänsä tähdentämällä, että pari sa-taa vuotta on kielihistorioitsijalle yleensä hy-vin lyhyt aika tutkimustehtäväksi. Skandinaa-visista kielistä tiedetään, että ne muuttuivat 600- ja 700-luvuilla hyvin ratkaisevasti, joten 800-luvun puoliväliin mennessä sanoista oli esimerkiksi pyyhkiytynyt huomattava määrä tavuja pois ja vokaalijärjestelmä oli merkittä-västi erilainen kuin muutamia satoja vuosia aikaisemmin. Mutta sen jälkeen muinaisskan-dinaavi oli suhteellisen stabiili kielimuoto ja sen puhujat ymmärsivät toisiaan laajalla alu-eella. Vasta musta surma muutti väestöpohjaa niin, että kielet eriytyivät ja nykyisten ruot-sin, tanskan ja norjan kielten tarinat eriytyivät omiin suuntiinsa. Kielten kannalta 1300-luku ei ollut Skandinaviassa yhtenäistymisen vaan eriytymisen aikaa.

Schalin käsittelee omassa tutkimukses-saan mm. 1200-luvun tanskalaista itineraa-riota, ja hänen huomionsa on kiinnittynyt myös riimukiviin. Ruotsalaisen lainanimistön vakiintuminen eräillä suomenkielisillä alueilla on selvää 1300- ja 1400-luvuilla. Mitkä pai-kannimet ovat sellaisia, että ne todennäköises-ti periytyvät vanhemmilta ajoilta, 1000-luvul-ta tai vielä kauempaa? Paikannimitutkimus antaa joitakin mahdollisuuksia päätelmiin eri kielten puhujien kontakteista sekä keskiajalla että ennen sitä.

Samaan aikaan toisaalla

Seminaarin todellinen helmi oli mielestäni lauantai-iltapäivä, jolloin vuorossa olivat ou-lulaiset arkeologit Jari-Matti Kuusela ja Tiina Äikäs. Arkeologinen ja keskiajan kirjallisten lähteiden tutkimus keskittyvät – aineiston provenienssisyistä – yleensä Suomessa etelä- ja lounaisrannikon tuntumaan. Viikinki-, risti-retki- tai keskiaikaa koskevat johtopäätökset koskevat usein maatalousyhteisöjä, kontakte-

ja meren yli tai kristillistymistä. Pohjoisessa elettiin toisenlaisessa ympäristössä, pitkien etäisyyksien takana, veroluetteloiden ulottumattomissa. Pohjois-Pohjanmaalla, Kainuussa ja Lapissa, termit viikinkiaika ja keskiaika eivät päde samassa merkityksessä kuin Etelä-Suomessa on totuttu.

Eteläisestä Suomesta ja Laatokan-Karjalasta poiketen pohjoisesta ei tunneta myöhäisrautakauden kalmistoja, joissa vainajat olisivat hauta-anteineen ja heidän elämästään saataisiin siltä pohjalta tietää mitään. Kuusela selvittää väitöskirjaansa varten Pohjois-Suomen myöhäisrautakautisia irtolöytöjä tavoitteenaan sijoittaa mahdollisimman monta niistä kartalle. Työ on hyvin haasteellinen ja päätelmät vuorovaikutusalueista saattavat esinelöytöjen harvalukuisuuden vuoksi jäädä yleistyksiksi. Kuusela etsii kuitenkin konkreettista mm. kysymällä, mitkä pohjoisessa tärkeiksi kulkuväyliksi oletetuista jokireiteistä ovat todellisuudessa olleet etenemiskelpoisia. Hänen tutkimuksensa antaa mielestäni Suomen arkeologiaan erittäin kipeästi kaivatun päivilyksen keskusteltaessa niin rautakaudesta kalmistollisen asutuksen ulkopuolella kuin keskiaikana tuntemistamme vuosisadoista.

Tiina Äikkään väitöskirja *Rantakiviltä tuntureille – Pyhät paikat saamelaisten rituaalisessa maisemassa* tarkastettiin Oulun yliopistossa tämän vuoden syyskuussa. Monien seitojen yhteydestä on Ruotsista löydetty metalliesineitä, jotka ajoittuvat 700–1300 –luvuille. Suomen Lapissa tutkituista seidoista Inarin Ukonsaari on ainoa, jolta on löydetty metallinen koru (ohimorengas). Kuitenkin oululaisten tutkimushankkeessa äskettäin saadut radiohiiliajoitukset kertovat, että seidoille on uhrattu eläimiä samoihin aikoihin, kun niiden käyttö pyhinä paikkoina alkoi lännempänä. Uhrieläimiä ovat olleet hanhi, joutsen, metso, lammas, peura, karhu ja erilaiset kalat. Myös Pohjois-Suomen (ja Vienan-Karjalan) hopea-arteet, ns. kauppiaiden kätöt, ajoittuvat 1000–1200 –luvuille. Äikkään mukaan kauppa ja rituaalit ovatkin kaksi asiaa, joita ei esi- tai varhaishistoriallisessa kontekstissa

voi erottaa toisistaan ainakaan alueilla, missä kauppiat ja verottajat liikkuiivat erämaissa ja reittien varsilla oli pyhinä pidettyjä paikkoja.

Äikäs sanoi, että myöhäisrautakaudella saamelaiset olivat jo etnisesti identifioitunut ryhmä. Keskustelussa tätä kuitenkin kritisoitiin. Kysymykset saamelaisten ryhmien yhtenäisyydestä toisaalta ennen 1000-lukua, toisaalta etelän keskiaikaa vastaavana aikana ennen suurporonhoidon alkamista jäivät odottamaan seuraavia seminaareja. Etnisyys on termi, joka herkästi politisoii menneisyyden. Seminaarimme viimeisillä minuuteilla keskustelu palasi näin Lassi Heinisen avauspuheenvuoron pohdintoihin.

Neljä päivää, 24 aihetta

Näin runsas on Viikinkiaika Suomessa – hankkeen tulos tähän mennessä. Omaan seminaarikatsaukseeni olisin voinut vielä lisätä kaksi kuulemaamme folkloristiikan alan esitelmää (Joonas Ahola ja Frog) sekä kiehtovan esityksen siitä, miten kielitieteen ja mytologian tutkimus voidaan solmia toisiinsa (Mikko Heikkilä). Niin folkloristiikka, arkeologia kuin kielitiedekin olivat mukana jo kevään seminaarissa, missä lisäksi oli käsitelty viikinkiaikaa luonnontieteiden kannalta (Teija Alenius: siitepölyanalyysit, Elina Salmela: genetiikka ja Heikki Tuomenvirta: ilmastotutkimus). Numismatiikka (Tuukka Talvio) on esimerkki siitä, miten erityisalajat voivat tarjota erittäin laajoja perspektiivejä, kun ne asetetaan monitieteisen yleisön punnittaviksi ja kommentoitaviksi.

Aivan lopuksi Hansa-kaupan tutkija Ilkka Leskelä kysäisi, mitä siis tapahtuikaan viikinkiajalla järvi-Suomessa tai Pohjanmaalla. Kysymys on erittäin hyvä eikä helppoa vastausta ole tarjolla. Tämä antaa taas yhden haasteen lisää seuraaviin tämän aihepiiriin tutkijatapaamisille. Itse korostin loppukeskustelussa, että myöhäisrautakauden ja keskiajan taite on asiakokonaisuus, jota jatkossa olisi viisasta lähestyä myös uudemmasta vanhempaan päin, keskiajan tutkijoiden näkökulmista.

ESINETUTKIMUS NYT!

Monitieteinen konferenssi 6.–7.10.2011

Mervi Suhonen

ESINETUTKIMUSVERKOSTO ARTEFACTAN avajaiskonferenssissa pidettiin kahden päivän aikana yhteensä 50 esitelmää, jotka olivat tarjolla rinnakkain kolmessa luentosalissa Kansallismuseolla ja Helsingin kaupunginmuseon Hakasalmen huvilalla. Keskiajan tutkimusaiheita oli, mm. pyhimysrelikvaariot (FM Sofia Lahti), lasiastiat (FT Georg Haggrén) ja kokonaisen arkeologisen kaivauksen monipuolinen esineaineisto (FM Liisa Seppänen). Kuitenkaan konferenssia ei ollut rakennettu niin, että eri aikakausien esineistön tutkijoita olisi koottu yhteen. Niinpä esimerkiksi TM Ilona Tuomi esitteli keskiaikaisessa Irlannissa sensuurin kohteeksi joutuneet alastomat naisfiguurit (sheela-na-gig) samassa sessiossa (”istunto”), jossa dosentti Ildikó Lehtinen käsitteli suomensukuisten marilaisten keskuudessa nykyisinkin suosittua lahjaesineitä, päästään koristeltua valkoista pyyheliinaa (solyk).

Eri alojen tutkijat kuten kansatieteilijät, arkeologit, etnologit ja historioitsijat sekä pääsivät että joutuivat kuuntelemaan toistensa esitelmiä, joita oli tarkoituksellisesti sijoitettu peräkkäin. Verkoston koordinaattori, historiantutkija FM Alex Snellman totesi konferenssin päätöspuheenvuorossaan: ”Jos jokainen tieteenala vetäytyy omaan luentosaliansa, ei synny yhtä konferenssia vaan useita rinnakkaisia tutkijatapaamisia, joita vain ot-sikko yhdistää.”

Monet esitelmistä käsittelivät jotakin esinetutkimuksen sellaista ulottuvuutta, joka ei ole sidoksissa aineiston ikään, mm. museotai muita kokoelmia. Esinetutkimuksen teoria sallii niin ikään samoja lähestymistapoja

hyvin eri-ikäisiin ja erilaisiin esineisiin. Keskustelunaiheena olikin Esineiden toimijuus ja vuorovaikutus ympäristön kanssa. Konferenssin otteeltaan abstrakteimman esityksen taisi pitää FM Marko Marila. Rajankäyntiä esineiden ja ihmisten välillä: Charles Peircen faneroskooppinen materialismi ei päästänyt kuulijaa vähällä.

Toisaalta esineisiin on tarjolla hyvin konkreettisia näkökulmia kuten FM Päivi Roivaisen pohdinta, miksi nyky-Suomessa kastemekko on ainoa unisex-mekko. Kysymys voi olla ensi kuulemalta arkinen, mutta ehkäpä sillä hyvinkin on yhtymäkohtia esi- ja varhaismodernin ajan esinekulttuuriin. Viimeksi mainittuun pohjautui dosentti Visa Immosen esitys Matkalla aistien valtakuntaan? esineet ja aistimellisuus arkeologian tutkimuskohteena.

Avajaiskonferenssi oli tutkijatapaaminen ja yleisötilaisuus ja ennen kaikkea aloitus keskustelulle esineistä, jota nyt käydään verkkopalvelusivustolla www.artefacta.fi. Sinne ovat tervetulleita myös keskiajan esineitä ja esinekulttuuria koskevat kysymykset ja näkemykset.

Artefacta on Suomen Kulttuurirahaston rahoittama, tieteellistä tutkimusta, keräilyä, konservointia ja esineharrastusta yhdistämään ja edistämään perustettu sivusto. Avajaiskonferenssin ohjelma ja esitelmien tiivistelmät ovat verkkopalvelussa vapaasti nähtävissä (Tapahtumat). Artefactan tapahtumakalenterissa ja uutispalstalla julkaistaan mieluusti tietoa siitä, mitä keskiajan tutkimuksessa tapahtuu Suomessa ja lähialueillamme – edellyttäen, että mukana on esineiden näkökulma.

Kirjaesittely:

NORMANNIEN LAIVASTO-OPERAATIOT VÄLIMERELLÄ

Teemu Korpijärvi

CAMBRIDGESTA VALMISTUNEEN tohtori Charles D. Stantonin teos *Norman Naval Operations in the Mediterranean* käsittelee Hauteville-normanneja Välimerellä 800-luvulta 1100-luvun lopulle. Teoksen päälinjat on rajattu Hautevillejen hallitsijasukuun lähteiden saatavuuden tähden. Hautevillet olivat 900-luvulle ulottuva norjalaisiin juurensa juontava ranskalaistunut hallitsijasuku, joka haali omistuksia erityisesti Välimeren alueelta. Stanton mainitsee oppisäänään Helsingin *Authorities*-konferenssissa (2010) avainpuhujana esiintyneen ja monilla akateemisilla areenoilla ansioituneen Välimeren historian professori David Abulafian Cambridgen yliopistosta.

Kirja etenee kronologisesti jakautuen kolmeen päteemaan: Sisilian normannivalloitukseen (1061–1091), normannikulttuurin kukoistuskauteen Välimerellä 1100-luvun ensimmäisellä puoliskolla ja sen hiipumiseen 1100-luvun puolivälin jälkeen. Tärkeiksi nousevat myös maantieteelliset alueet kuten Sisilian saari tai Pohjois-Afrikan rannikko. Sotahistoriallisesti sisältö jakautuu Sisilian valloitukseen ja islamia vastaan suunnattuihin toimiin sekä valtataisteluun Bysantin kanssa.

Kuten Stanton jo esipuheessa tuo esiin, Välimerellä mikään ei tapahtunut tyhjiössä. Hän ottaa osuvasti esiin Hautevillejen ja tätä kautta normannien valtapiirin vaikutuksen Italian kaupunkivaltioihin ja siihen, miten kauppa länteen virkosi Välimerellä Rooman läntisen valtakunnan hajoamisen jälkeen. Chris Wickham on tehnyt samanlaisia päätelmiä alueen talouskehityksestä varhaiskeskiajan historiassa *The inheritance of Rome: A*

History of Europe from 400 to 1000 (Penguin Books, 2010). Stanton halunnee korostaa Välimeren vilkkautta ja strategista ja kulttuurista merkitystä islamin, Bysantin ja läntisen kristikunnan kohtaamisalueena.

Otsikko kertoo Stantonin tarkastelevan normannien laivastotaktiikoita ja niihin liittyvää infrastruktuuria kuten satamia, joista käsin laivoja ja niiden miehistöjä huollettiin. Luonnollisesti muutkin alukset tarvitsivat vettä ja muonaa, mutta Välimerellä tyypillisten kaleerien soutajien määrä korosti tarvetta. Ystävällisiä suojasatamia oli oltava riittävästi, jotta laivoja kyettiin hyödyntämään.

Välimeri – ja suppeammin Sisilia – esitetään uskottavasti kulttuurien kohtaamisareenana. Bysanttilaiset, muslimit ja läntisten kristittyjen ryhmät saavat vuoronsa valokeilassa suhteessa Sisilian Hautevilleihin. Suhteet esitetään olemassaolevan todistusaineiston valossa vakuuttavasti niin sodan kuin rauhankin aikana. Tiiviit johtopäätökset vetävät tekstin langat osuvasti yhteen.

Kirja on osa Boydell & Brewerin *Warfare in History* -kirjasarjaa, jonka painotus on keskiajan ja varhaisen uuden ajan sotahistoriassa; tosin mukana on muutamia tuoreempiinkin teemoihin pureutuvia teoksia. Toistaiseksi sarjassa on ilmestynyt 33 kirjaa.

Stanton, Charles D: *Norman Naval Operations in the Mediterranean*.
The Boydell Press, Woodbridge. 2011.

UUELLEENARVIOITAVANA KESKIAJAN KOKO KUVA

Keskustelutilaisuus 28.11.2011 Helsingissä

Mervi Suhonen

Keskustelijat oli kutsunut koolle joukko keskiajantutkijoita, jotka ovat huolissaan siitä, miten verkkaaisesti Suomen keskiajan tutkimushankkeiden tulokset muuttavat kuvaa keskiajasta edes naapurialojen tutkijoiden keskuudessa, suuresta yleisöstä ja koululaisista puhumattakaan. Kutsu otettiin vakavasti ja Helsingin yliopiston tutkijakollegiumiin kokoontui kolmisenkymmentä eri alojen tutkijaa Suomen eri yliopistoista ja mm. Suomalaisen Kirjallisuuden Seurasta.

Viisi alustuspuheenvuoroa

Historiantutkija Anu Lahtinen (HY, Tutkijakollegium) kertoi toiveista, että keskiajan kuvaa muutettaisiin jatkossa yhteisvoimin, monitieteisenä yhteistyönä. Arkeologien puolesta puheenvuoron käytti dosentti Georg Haggrén, joka kuvaili alaansa sillaksi humanististen tieteiden ja luonnontieteiden välillä. Historiantutkija FT Marko Lamberg (Jyväskylän yliopisto) on monitieteisyyden eduista samaa mieltä, mutta muistutti artikkelikoelmiemien ongelmasta: eri kirjoittajien tekstit eivät välttämättä keskustele keskenään. Hän piti esimerkiksi paljon intohimoja herättävää aihetta, Pähkinäsaaren rauhan rajankäyntiä 1323, edelleen hedelmällisenä ja tärkeänä tutkimuskohteena, jos näkökulmia olisi samanaikaisesti useita.

Taidehistorian puheenvuorossa FT Elina Räsänen mainitsi muutamia stereotyyppioita, joiden olisi jo aika kumoutua. Hänen mukaansa enää ei ajatella, että keskiaikaiset kirkot olivat paikkoja, joissa kansalla oli harvinainen tilaisuus yleensä nähdä kuvia ja he katselivat niitä opettavaisina tarinoina papin puhuessa heille käsittämätöntä latinaa. Tämä mielikuva voikin hymyilyttää monia keskiaikaan perehtyneitä, mutta itse tunnustan, että olisin hyvinkin voinut kertoa täsmälleen saman tarinan omalle turistiryhmälleni... Hänen yksi ehdotuksensa monialaiseksi tutkimusaiheeksi olivat keskiaikaiset tekstiilit, joiden kuva- ja kuvioaiheiden tulkinta ei saa olla yksioikoista.

Suomalais-ugrilaisen kielitieteen professori Janne Saarikivi oli valmistellut kielitieteilijöiden puolesta perusteellisen puheenvuoron erilaisista ongelmakohtista, jotka liittyvät itämerensuomalaisten kielten ja saamen keskiaikaiseen historiaan. Hän kuvaili oman tieteenalansa metodista edistymistä. Nykyisin puhutaan paljon siitä, millä eri tavoilla kielenaineokset ovat siirtyneet puhujilta toisille erilaisissa konteksteissa. Keskiajan yhteisöt olivat luultavasti monikielisiä eikä kielenvaihtokaan ollut harvinaista. Siksi kieleen ja paikannimiin konservoituneita merkkejä vanhoista kielimuodoista on tulkittava varoen. Niiden levintä ei välttämättä kuvaa sitä, miten laajoilla alueilla eri kielten puhujat ovat asuneet. Erittäin mielenkiintoinen oli Saarikiven esiin nostama havainto, että itämerensuo-

malaisten kielten puhuma-alue ei keskiajalla ulottunut nykyisen Suomen alueella niin kauas pohjoiseen kuin nykyisin, mutta sen sijaan kyllä esimerkiksi Arkangelin alueelle, muinaiseen Bjarmiaan. Kielikartat muuttuvat – eikä keskiajasta ole kuin muutamia satoja vuosia aikaa.

Folkloristit Senni Timonen (SKS) ja Joonas Ahola kertoivat kahdesta nyt meneillään olevasta projektista, joissa he itse ovat mukana. Kirjalliset ja suulliset kulttuurit keskiajalla ja uuden ajan alussa: kulttuurinen vaihto, kielimaailmat ja kommunikatiiviset verkostot Itämeren piirissä on Tuomas M.S. Lehtosen johtama hanke, jossa tutkitaan 1200–1700-lukujen suomalaista, karjalaista ja virolaista kansanrunoutta, alueen latinankielistä kirjallisuutta, pakanoihin liitettyjä mielikuvia, kielellisiä ja musikaalisia rekisterejä sekä alaksan ja vanhan ruotsin hallitsemia kommunikatiivisia verkostoja (kotisivu: www.finlit.fi/tutkimus/Itameri.htm). Nähdäkseni jo tällaisen hankkeen keksiminen ja rakentaminen vaatii sellaista monitieteistä ja laaja-alaista ajattelua, jolla on suuri potentiaali muuttaa maailmaa – keskiajan tutkijoiden tapauksessa keskiajan historiaa.

Runsaasti keskustelupuheenvuoroja

Alustusten jälkeen keskustelussa nostettiin esiin useita epäkohtia, jotka koskevat keskiajan kuvaa koulujen oppikirjoissa ja opintosuunnitelmissa. Nämä vaikuttavat välillisesti siihen, kuinka kiinnostavaa keskiaika on suuren yleisön näkökulmasta ja mitä suomalaisen yleissivistykseen sisältyy. Kouluissa ongelma on ilmeinen: historianopetuksen niukka tuntimäärä. Opettajat kaipaavat hyvin havainnollista, tunneille suoraan sovellettavissa olevaa materiaalia, joka mielellään voisi sisältää niin uutta tutkimustietoa kuin suinkin mahdollista. TT Päivi Salmesvuori ja FM Charlotte Vainio havainnollistivat tätä omakohtaisilla, suorastaan surkuhupaisilla

kokemuksillaan. Peruskoulujen opettajia kannattaisi kutsua keskustelemaan ja koulututtamaan; jotkut heistä voisivat olla hyvinkin halukkaita käyttämään VESO-koulutuspäiviään (virkaehtosopimuksen mukainen koulutus) juuri keskiajasta oppimiseen.

Tästä riippumatta ne keskiajan historian valinnaiset kurssit, joita lukioissa silloin tällöin tarjotaan, karsiutuvat herkästi pois koulujen ohjelmasta, koska opettajien ensisijainen tavoite on valmentaa oppilaitaan ylioppilaskirjoituksiin. Niin sanotusti ylimääräiselle tiedolle ei ole tilaa. Aikuisille on oltava tarjolla hyvää keskiaika-aiheista materiaalia kuten kirjoja, verkkosivuja, näyttelyitä ja niin edelleen – hyvällä suomen ja ruotsin kielellä, havainnollisesti kuvitettuna ja siten, että kuva-aineiston ovat valinneet keskiajan tutkijat.

Janne Saarikivi ehdotti, että keskiajan tutkijat etsisivät verkostoitumisrahaa, mikä tarkoittaisi apurahahakemusta jollekin sopivalle taholle. Verkosto, jolla olisi toimintaansa rahoitus, voisi järjestää seminaareja, tehdä jonkin julkaisun, laatia verkkomateriaalia ja ennen kaikkea toimia koordinoitusti tutkijoiden yhdistäjänä. Dosentti Markus Hiekkänen muistutti, että erilaisia tutkimusaiheita nousee esiin jatkuvasti ja olisi tärkeää, että olisi foorumi, jolla niitä voisi helposti ehdottaa toisille. Koska keskiajan tutkimuksen kenttä on monisärmäinen Suomessa ja yhteistyö naapurimaiden kanssa on tärkeää, verkosto – olipa sen muoto mikä tahansa – tarvitsee koordinaattorin, joka saa työstään korvauksen.

Monet ehdotukset saivat kannatusta, mutta toimeen ryhtymisestä ei vielä päätetty mitään. Keskustelu jatkuu ensi keväänä. Alustavasti sovittiin, että Glossa ry on yhdistyksenä siinä aktiivisesti mukana. Tarkemmat suunnitelmat jäävät luonnollisesti vuoden 2012 hallituksen vastuulle.

Lähtettäjä:

Glossa ry.
Kirkkokatu 6
00170 Helsinki

Glossa - keskiajan tutkimuksen seura ry.

- perustettiin vuonna 1996
- on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen
- yhdistää eri tieteenalojen näkökulmia keskiaikaan
- järjestää esitelmätilaisuuksia, seminaareja, retkiä ja muita keskiajan tutkimusta edistäviä ja esitteleviä tapahtumia
- välittää tietoa itäisen ja läntisen Euroopan keskiajasta kaikille kiinnostuneille
- ottaa kantaa keskiajan tutkijoiden ja opiskelijoiden kannalta ajankohtaisiin kysymyksiin

Glossan jäseneksi

Yhdistyksen jäseneksi ovat tervetulleita tutkijat, opiskelijat ja kaikki, joita tutkimustieto keskiajasta kiinnostaa. Yhteisöjäseniä ovat esimerkiksi kirjastot, yhdistykset ja tutkimuslaitokset. Yhteensä jäseniä on jo yli sata.

Jäsenmaksut vuonna 2012

Tavallinen: 17 € / vuosi
Perustutkinto-opiskelijat: 12 € / vuosi
Perhejäsenet: 25 € / vuosi koko perheeltä yhteensä
Yhteisöt: 25 € / vuosi

Liittyminen käy kätevästi ottamalla yhteyttä jäsenrekisterin hoitaja Rose-Marie Peakeen (peake@mappi.helsinki.fi, puh. 044-377 1745). Kerro viestissä tai puhelinsoitolla uuden jäsenen nimi, osoite, sähköpostiosoite ja / tai puhelinnumero sekä jäsenmaksun tyyppi.

Postituslistalle

Yhdistyksen sähköpostilista on glossa-list@lista.tsv.fi. Listalla välitetään tietoa yhdistyksen omasta toiminnasta sekä muita keskiajan tutkimukseen liittyviä uutisia.

Seuraava Glossae ilmestyy helmikuussa 2012

Aineisto pyydetään toimittamaan 15.2.2012 mennessä Teemu Korpijärvelle (teemu.korpjarvi@helsinki.fi), Mervi Suhoselle (misuhone@mappi.helsinki.fi) tai Piia Lempiäiselle (piia.lempiainen@helsinki.fi).